

чтобы нам стала ясней та ситуація, в котрій нам предстоить действовать. Следовательно, плоскость, где в конечном счете возникают все проблемы, оказывается плоскостью "реальной" жизни, а история – это та плоскость, на которую они проецируются для своего решения" [19]. Цей етико-прагматичний вимір історії для Колінґвуда відкрився через сучасну йому ситуацію ірраціональності, нерозумності людських дій, а історія і є цариною розуму, яка мала б надати "нового дихання" епосі. "Этот контраст между успехами современного европейского духа в деле контроля над почти любой ситуацией, элементами которой являются физические тела, а действующими силами – физические силы, и его неспособность контролировать ситуации, элементами которых оказываются человеческие существа, а действующими силами – психические силы, оставил неизгладимый след в памяти всех, кто как-то почувствовал его" [20].

Таким чином, ми бачимо, що унікальне і загальне створюють парадокс, стикаючись між собою. Будь-яка історична подія з одного боку має виражати щось унікальне, щоб акцентувати плинність у горизонті новизни (нове знімає статичне). З другого боку подія має щось залишати по собі, якийсь слід, тому і виникає питання: чи вчить чомусь історія? чи має вона сенс? А це, в свою чергу, упривнює загальне, стійке і незмінне.

Завершаючи дане дослідження, слід сказати, що відношення між розсудком і розумом утворює, як бачимо, етичну перспективу самої історії. Виходячи з цієї передусім прикладної (тому що вона одночасно торкається самосвідомості як самопізнання) перспективи, здається, починає прояснюватись суперечка між Гайдеґером і Генріхом. Якщо для першого сфера розуму – це сфера достеменного світу екзистенції, де зберігаються унікальні дари буття, смисловий зв'язок між якими не етичний (тобто заснований на обов'язку), а естетичний (тобто базується на часі, щодо цього долі), і лише безсилля (нерішучість) перед власною долею перетворює розум на розсудок; то для другого – суб'єктивність є сферою перманентного все ж таки етичного (невід'ємно

пов'язаного зі свободою) протиріччя між розумом і розсудком, між унікальним життям і його всезагальним виразом, яке втілюється в утриманні себе, в поведженні себе як самості – у веденні власного життя.

Отже, безумовно розмежування розсудку і розуму як проблематика філософії історії потребує подальшого дослідження, яка можливо проллє нове світло як на самосвідомість, статус оціночних історичних суджень, так і саму історію, без якої людство приречене на забуття в абсолютній безглузді. Для цього нам безсумнівно знадобиться філософський здобуток Колінґвуда, в якому проглядаються риси ще в повній мірі нереалізованої теорії історичної дії.

1. Див. Приходько В.В. Прикладне розмежування розсудку і розуму (на матеріалах філософсько-історичної концепції Р.Дж.Колінґвуда): аналіз історичної конституції // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Філософія. Політологія. – К., 2008. – № 89. – С.37–41; Приходько В.В. Пошук нових методологічних перспектив розмежування розсудку і розуму (на матеріалах філософсько-історичної концепції Р.Дж.Колінґвуда): поняття прикладної філософії і аплікативного методу // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Філософія. Політологія. – К.: 2008. – № 90. – С.100–103. 2. Див. Коллінґвуд Р.Дж. Идея истории. Автобиография. – М., 1980 – С.366. 3. Там само. – С.388. 4. Там само. – С.361. 5. Там само. – С.277–279. 6. Там само. – С.230. 7. Там само. – 225–226. 8. Там само – С.223. 9. Там само – С.224. 10. Див. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка. – М., 1986. – С.18–19. 11. Див. Приходько В.В. Прикладне розмежування розсудку і розуму (на матеріалах філософсько-історичної концепції Р.Дж.Колінґвуда): аналіз історичної конституції // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Філософія. Політологія. – К., 2008. – №89. – С.40. 12. Див. Коллінґвуд Р.Дж. Идея истории. Автобиография. – М., 1980 – С.235. 13. Там само. – С.237. 14. Див. Хайдеггер М. Время картины мира // Время и бытие: статьи и выступления. – М.: Республика, 1993 – С.41–63. 15. Див. Хабериас Ю. Философский дискурс о модерне. Двенадцать лекций. – М., 2008. – 416 с. 16. Див. Шелер М. Формализм в этике и материальная этика ценностей: Вводные замечания; Раздел 2. Формализм и априоризм // Избранные произведения. – М., 1994. – С.259–339. 17. Див. Арндт Х. Поняття історії: давнє і сучасне // Між минулим і майбутнім. – К., 2002. – С.46–98. 18. Див. Рикер П. Память, история, забвение. – М., 2004. – 728 с. 19. Див. Коллінґвуд Р.Дж. Идея истории. Автобиография. – М., 1980 – С.388. 20. Там само. – С.374.

Надійшла до редколегії 12.12.2008

Є.А. Пінчук, канд. пед. наук

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ І СУТНОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті "Генезис понятия и суть модернизации освіти" анализируются наступные основные проблемы. Само понятие модернизации, что сформировалось в певних історичних і соціокультурних умовах, наповнилось новим, відповідним цим умовам змістом і несло інший сенс. Тому, виводити суть поняття необхідно з орієнтацією на те місце в культурі і соціальній реальності, яке досліджується як даність. І необхідно, щоб термін і поняття не суперечили один одному і не сприяли множенню сумі.

In the article "Genesis of concept and essence of modernization of education" is analysed next basic problems. The self concept of modernization, formed in certain historical and соціокультурних terms, was filled with new, proper these terms by maintenance and carried other sense. Therefore, destroying essence of concept is necessary with an orientation into that place in a culture and social reality, which is probed as given, And it is necessary, that a term and concept did not conflict with each other and not instrumental in the increase of essences.

Модернізація вищої освіти є складним, цілісним процесом соціокультурної діяльності, що полягає в досягненні керованої позитивної якісної зміни соціальної системи. Зміст модернізації не зводиться до інновацій, нововведенню, оскільки в них здійснюється частина повного циклу модернізаційного процесу. Модернізація освіти – це системна якісна зміна, що включає інноваційні процеси, інформатизацію, нові технології і методи комп'ютеризації, міняє через нові завдання домінанту розвитку внутрішнього потенціалу освіти. Модернізація – процес особливої багатопланової трансформації всіх елементів професійно спеціалізованої діяльності на принципово нових основах роботи, перш за все, вузівських викладачів. Модернізацію необхідно розглядати в світлі ефективності їх діяльності, яка безпосередньо впливає

на зміну соціальної організації вищої освіти, як системи, вписаної в суспільство.

Наступним важливим моментом виступає те, що модернізація – це якісний перехід об'єкту з одного стану в інше. Модернізація це "... результат творчої діяльності, направленої на розробку, створення і розповсюдження нового вигляду виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм і так далі" [1]. "... Прогресивний результат творчої діяльності, – уточнює Ю.А. Карпова, – який знаходить широке застосування і приводить до значних змін в життєдіяльності людини, суспільства, природи" [2]. Неоднозначність трактування поняття модернізації автор пояснює складністю змістовної її частини, і особливостями походження слів в мовах німецької групи. М.А. Можейко вважає, що концепція модернізації – "один

із змістовних аспектів концепції індустріалізації, а саме – теоретична модель семантичних і аксіологічних трансформацій свідомості і культури в контексті становлення індустріального суспільства" [3].

У різних контекстах, в різних філософських традиціях Дюркгейм, Маркс, Теніс, Кулі, Г. Мейн висловили ідеї про змістовну трансформацію соціокультурної сфери. Це були ранні аналоги концепції модернізації. Автори фіксували змістовне зрушення в еволюції соціальності, зв'язаний з формуванням нового суспільства. У різних мовах філософські моделі, висловлені авторами, характеризують одну і ту ж важливу сторону: перехід від традиційних характеристик суспільства і індивіда до нових функціональних характеристик. Така трансформація соціокультурної сфери (від статусу до договору) спричиняє за собою і трансформацію менталітету, що припускає зміну, як стилю мислення, так і системи цінної епохи. У модернізації стилю мислення центральне місце займає "абстракція" (Зіммерль) і "раціоналізація" (М. Вебер) масової свідомості. Зміни у сфері культурних цінностей і менталітету можуть розглядатися, як найважливіший аспект модернізації свідомості. Само поняття модернізації, діючи в певних історичних і соціокультурних умовах, наповнилося новим, відповідним цим умовам змістом і несло інший зміст. Тому, виводити суть поняття необхідно з орієнтацією на те місце в культурі і соціальній реальності, яке досліджується як даність. І необхідно, щоб термін і поняття не суперечили один одному і не сприяли множенню суті.

Проаналізуємо, як інша група авторів визначає процесуальність і суть модернізації. Наприклад, в ході з'ясування взаємин між поняттями "нововведення" і "інновація" встановлюється наступний порядок речей. "Нововведення – це саме засіб (новий метод, методика, технологія, програма і тому подібне), а інновація – це процес освоєння цього засобу" [4]. Тепер звернемося до розуміння модернізації як процесу. У життєдіяльності людини сам феномен знаходить нові якісні характеристики, модернізація, на наш погляд, все більш повно розуміється як процес. Більш того, окремі автори, що досліджують модернізаційні явища у сфері освіти, достатньо справедливо стверджують, що "... сама концепція перманентності освіти має на увазі перманентність перетворень" [5] і розглядають модернізацію як безперервний процес.

Звернемося до ще одного необхідного критерію феномена модернізація. Мова йде про те, що на відміну від природного, стихійно протікаючого процесу, модернізація носить характер що "ініціюючих і контролюючих" змін, змін тих, що відбуваються на основі раціонально-вольової дії" [6]. Інакше кажучи, це штучно організований процес, направлений і керований для досягнення певного результату.

Якщо говорити не про "наздоганяючий", а про типовий варіант модернізації, стосовно суспільства, можна виділити епоху промислових революцій. Під "вторинною модернізацією" розуміється модернізація, що супроводжується формуванням індустріального суспільства. У цьому фрагменті теорія модернізації спирається на методологічні принципи, запропонована Л. Фробеніусом концепції культурних кругів, заснована на ідеї синтезу еволюціонізму і дифузунізму.

Звертаючись знов до полеміки з приводу відповідності "результат–процес" у визначенні модернізації, відзначимо, що це складові одного і того ж явища. На наш погляд, найповніше відображає сутнісну сторону модернізації як явища таке уявлення, яке пов'язує її з "цілеспрямованою зміною, що уносить в середу впровадження нові стабільні елементи (нововведення), що викликають перехід системи з одного стану в інше".

Нововведення містить в собі той зміст (суть), який припускає можливість якісної зміни, а нововведення – забезпечує зміну в умовах конкретного об'єкту, що і складає предмет модернізації.

Важливо визначити взаємини: по–перше, початковий стан системи – зміст нововведення і його основа, зумовлюють успіх або невдачу у всій подальшій модернізаційній діяльності, і усуває можливе зникнення нововведення; по–друге, зміст нововведення – кінцевий стан системи, де показаний конкретний варіант виходу на передбачуваний результат. Процес і результат взаємодіють, взаємоіснують, створюючи цілісність як системну якість, основу теоретичного аналізу. На наш погляд, 1) нововведення – початкове впровадження нового в систему; 2) результат модернізації – це якісна зміна системи. 3) у результаті взаємодії з іншими системами суспільства відбувається зміна, а потім, стабілізація у модернізаційно новій якості. Це забезпечує рух в логіці "життєвого циклу" модернізації, в якій є видимими три стадії: 1) виникнення (зародження); 2) освоєння (впровадження); 3) розповсюдження (дифузія). Подальший розвиток модернізації пов'язаний з переходом до стабільного функціонування, де немає зміни і розвитку.

Такий підхід свідчить про можливість і необхідність управління модернізацією. Далеко не всі дослідники розділяють думку про модернізацію як про керований процес, здатний подолати неупорядкованість стихії. "Процес, по характеру своєму стихійний, спонтанний (мимовільний), як би що фонтанує, оскільки заснований на незламній іманентно властивості предзавникам роду *homo sapiens* потреби в досягненнях, а так само на здатності людини створювати якісно нове...", [7] – так характеризує модернізацію один з відомих російських соціологів І.В. Бестужев–Лада. Дослідник говорить про творчу природу модернізації, при цьому сутнісні риси творчості повністю переносяться на модернізацію. Безумовно, творчість непередбачувана, багато в чому спонтанна, за природою своєю багато в чому самодостатня. Воно як би розгорнене "всередину" особи. "Це не діяльність, а спонтанний прояв людської суті" [8] – відзначає В.Н. Дружинін. С.С. Гольдентріхт з дуже близьких позицій уточнює це розуміння: "Головне в творчій діяльності, не обмежений речовий результат, а прояв і вдосконалення самої здібності до самоіснуванню, до виробництва культури" [9].

В.Ф. Берков вважає, що "творчість – конструктивна діяльність по створенню нового". Для сучасної філософії характерне паралельне трактування творчості, – з одного боку, як суто інтелектуального феномена (І. Гарتمان, Гуссерль, Уайтхед), з іншої – як екзистенціального феномена, лежачого в основі свободи особи. Необхідна ознака творчості – відповідність ідеалам, цілям, потребам людини і людства. Таким чином, в процесі творчості не просто виникають нові предмети, але і відбувається розвиток сутнісних сил людини, він перетворює не тільки зовнішнє середовище, але і самого себе. Кажучи про модернізацію, мова йде про інше явище.

Потреба в "досягненнях" не завжди співпадає з суто людською потребою в творчості, в самовираженні себе у пошуках істини і себе самого. Творчість як потреба і відповідне їй здібності хоч і складають необхідну умову модернізаційної діяльності, але не заміщають повністю специфічну суть модернізації як процесу, як організації і дозволу творчого потенціалу людей. Модернізація – це перетворення системної якості. Такої точки зору дотримується і сам І.В. Бестужев–Лада, який намагається визначити оптимальні форми, способи і засоби організації інноваційного простору, щоб, як він затверджує, не "пустити справу на самоплив". Таким чином, творчість необхідна, але недостатня умова для модернізації, яка є од-

ним з численних форм прояву творчості, способом організації і отримання результату творчої діяльності [10].

Критерії цього важливого явища, по суті, визначає змістовне ядро модернізації в основі його нововведення. Як вважає Є.С. Кучко: "Нововведення – комплексний, завершений, цілеспрямований процес створення, розповсюдження і використання нововведення, орієнтований на задоволення потреб і інтересів людей новими засобами, що веде до певних якісних змін станів системи (або області, де реалізується нововведення) і сприяє зростанню її ефективності, підвищенню стабільності і життєздатності" [11]. Виходячи з системно – діяльнішої концепції модернізації, стає можливим представити модернізацію, як "процес дозволу об'єктивних проблем суспільного розвитку шляхом інноваційної діяльності людей, яка виконує функцію розвитку культури, як сукупності способів життєдіяльності людини. Модернізаційна діяльність виступає як метадіяльність, що трансформує рутинні елементи репродуктивної діяльності, способи здійснення якої не відповідають розвитку. Головною функцією модернізаційної діяльності в суспільстві є функція зміни, розвитку способів і механізмів його функціонування у всіх сферах життєдіяльності. Самі ж нововведення в модернізації здійснюються за допомогою інноваційної діяльності, що є формою суспільного розвитку і є невід'ємним елементом соціального регулювання" [12]. Якщо говорити про результат творчого процесу, то "нове" виражене у формі творчого рішення, яке у свою чергу достатньо багатогранно, оскільки "...мінє існуючі методи, рідше – традиції, ще рідше – основні принципи і зовсім рідко – погляд людей на світ" [13]. Якщо ж досліджувати "нове" з позиції відкриття, тоді видно інша логіка думки, оскільки "наукове відкриття – це і створення концептуальної системи (теорії, принципу), і знаходження закону, і виявлення нового явища, і винахід нового приладу, апарату". Звернемося до словника С.І. Ожегова, в якому "нове" визначається як вперше створене або зроблене, таке, що з'явилося або виникло недавно, замість минулого, знову відкрите, таке, що відноситься до найближчого минулого або до теперішнього часу, недостатньо знайоме, маловідоме [14]. Вважаючи так, буде складно відрізнити як модернізацію виконання будь-якої інструкції міністерства по впровадженню чергового "федерального" або "регіонального" законопроекту, від освоєння педагогічної системи Ш. Амоношвілі, технології навчання В. Шаталова або С. Лисенкової. Для освітнього простору багато що є, дійсно, новим.

Е.М. Роджерс робить на підставі аналізу досліджень американських і деяких європейських учених вивід про те, що "Нововведення – це ідея, що є для конкретної особи новою. Не має значення, чи є ідея об'єктивно новою чи ні, ми визначаємо її в часі, який пройшов з її відкриття або першого використання". Але кожна людина в світі людей осягає нове, і він неминуче вимушений відкривати для себе і використовувати в житті своє знання.

Французький дослідник Е. Брансуїк, аналізуючи нововведення, що існують в освітній сфері, пропонує розрізняти як мінімум три їх можливих видів:

- ✓ по-перше, нововведення, підставою яких слугують освітні ідеї і дії повністю нові, раніше невідомі (тобто відкриття). Таких повністю нових, оригінальних ідей, помічає автор, дуже мало;
- ✓ по-друге, нововведення, підставою яких складають адаптовані, розширені або переоформлені ідеї і дії, що набувають особливої актуальності в даному середовищі і зараз;
- ✓ по-третє, нововведення, що виникають у зв'язку з повторною постановкою цілей в змінених умовах, при яких поновлюються раніше існуючі дії з реалізації ідей,

що вже застосовувалися, оскільки нові умови роблять можливим з їх допомогою досягнення планованих цілей.

У такій запропонованій типології нововведень видно відношення до "нового" як до змістовної основи у вигляді освітніх ідей і дій. Очевидно, що можна вичленувати особливу категорію "нове в модернізації", яка дозволяє тлумачити нове не абстрактно, а безумовно. Це дозволяє уточнити і виразити у формі дефініції модернізації всю сукупність стрижневих понять і їх взаємин.

Як відомо, філософія освіти припускає пошук шляхів вирішення проблем освіти, проблем наукових форм його осмислення і інтелектуального забезпечення. Як вважає М.М. Мігранова: "Філософія освіти обговорює граничні підстави освіти і педагогіки: місце і сенс освіти в культурному універсумі життя, розуміння людини і ідеалу утвореної, сенс і особливості педагогічної діяльності і тому подібне" [15]. Однією з тем є також філософія модернізації освіти.

У сучасному суспільстві на сцену традиційної моделі освіти, закритої, статичної, монологічної, нездібної до розвитку, все більш невідповідної реальностям процесів глобальних змін, приходять інша модель, нова парадигма, пов'язана з синергетикою, модернізацією освіти. "Мета модернізації освіти, – як відзначає З. Кайфеджан, – полягає в створенні механізму стійкого розвитку системи освіти, забезпечення її відповідності викликам ХХІ століття, соціальним і економічним потребам розвитку країни, запитами особи, суспільства, держави" [16].

Нове в модернізації – це "процес створення, розповсюдження затребуваних часом і потребами розвитку нових ідей, припущень, т.б., суть, навколо якої формується зміст нововведення, це перетворення нового вигляду і способів людських нововведень в соціокультурні норми і образи, що забезпечують їх закріплення в культурі суспільства, фіксує тим самим змістовний результат модернізаційної дії. Весь процес, що представляє, у свою чергу, достатню певну систему елементів, відносин і дій, що забезпечують передбачуваний результат і представлятиме модернізацію.

Оскільки модернізація є абсолютно певною формою розвитку, то управління нею забезпечує управління розвитком. Е.Е. Кучко вважає, що інноваційний процес лежачий в основі модернізації – це переклад нововведення в сферу суспільно-історичного досвіду. Модернізація стає одним із найважливіших соціальних механізмів розвитку, яка представляє цікавий аналіз організації дії цього механізму. Тим паче, що велика частина спроб позначення послідовності дій, що існують в теорії, з перекладу ідей у відчутні зміни лежить у сфері науково-технічного або управлінського механізмів. У вітчизняній науковій літературі найчастіше приводиться процесуальний цикл, що знаходиться в основі інновації. У створеному ученими Міжнародного інституту системних досліджень "Інноваційному глосарії", цикл визначається таким чином:

- ✓ сприйняття проблеми або можливості;
- ✓ перша концепція оригінальної ідеї;
- ✓ дослідження і розробка;
- ✓ перший вихід у виробництво і на ринок;
- ✓ удосконалення і зміни, що приносять дохід.

Значно більш узагальнені блоки організації інноваційного процесу приводяться в роботі А.І. Пригожина, в якій пропонується розглядати три основні етапи інноваційного процесу. Серед них:

- ✓ виявлення імпульсу змін на основі аналізу інформації, що поступає із зовнішнього середовища;
- ✓ усвідомлення потреби в змінах, засноване на визнанні неспроможності колишнього шляху, колишніх цінностей та ідеалів;

✓ подолання опору на основі оцінки витрат і вигод змін, необхідності ломки стереотипів, звичок, соціальної інерції [17].

Модернізаційний процес може переоформлятися в нових системах технологічної діяльності. Як відзначає Е.Е. Кучко: "У зв'язку з цим, в інноваційному процесі в сучасних умовах зростає роль таких суспільних інститутів, як освіта, засоби масової інформації і комунікації, які забезпечують динаміку культури, прискорене звернення нового досвіду в різних сферах суспільної практики" [18].

Автор, спираючись на приведену вище модель побудови інноваційного процесу, вважає за необхідне доповнити її перерахуванням конкретних етапів здійснення нововведення такими, як: інноваційний задум; – проєкт; – план; – оцінка; – експеримент і впровадження [19].

Критично осмислюючи наявні в літературі напрацювання, з позицій філософсько – соціологічного аналізу що долає однобічність суто технічних або управлінських моделей організації інноваційного процесу, пропонує своє бачення цієї проблеми Ю.А. Карпова. Відзначаючи як недолік даних підходів те, що вони обмежуються розгортанням в часі і просторі лише однієї або декількох стадій процесу, автор дослідження пропонує виділити в інноваційному процесі наступні етапи; усвідомлення або прогнозування суспільних потреб; пошук концепції вирішення проблеми; дослідження проблеми; розробка; освоєння; розповсюдження (дифузія) нововведень; втілення та інтеграція в культуру [20].

У цьому підході тут утримується цілісність модернізації як поліфункціонального феномена, що охоплює різні достатньо різнохарактерні сфери його дії. "Поліцентризм інноваційної діяльності, – пише Е.Я. Режабек, підкреслюючи багатовимірність явища – охоплює всі її складові: інтелектуально-управлінську сферу, інформаційно – впроваджувальну і культурно-пошукову. Він припускає не тільки засвоєння наукових досягнень, але і відродження культурних традицій..." [21]. У такій моделі модернізації феноменологічна ознака може стати системоутворювальним і що забезпечує якість цілісності.

Соціальна модернізація, в цілому, накладає на культуру роль останньої інстанції і одночасно виводить культуру в сферу оновлення, надаючи можливість вільного вибору її розвитку. То ж можна віднести і до модернізації освіти. Модернізація припускає здібність людини до зміни, переосмислення, інтерпретації. Саме у ті періоди, коли суспільство змінюється і нові групи стають активними, у великого числа індивідів виникає стимул для інтерпретації дійсності.

Культура і філософія в епоху модернізації роблять знання креативним, творчим актом. "Свідомість взагалі" є символом людяності, воно робить людину такою, якою вона є.

Авторитет знання гарантує отримання нового знання, і з цим пов'язана віра в цілющу силу академічної освіти, але не може полегшити моральну справедливість і, отже, прихід справедливішого миру. Модернізація позбавляє людину від "авторитету ідола" і залишає "беззахисним" перед наслідками власних діянь.

Своєрідними "рамками" модернізації, усередині яких здійснюється простір, можуть служити наступні:

✓ виявлення і усвідомлення стану, прогнозування суспільних потреб з виявленням проблеми, яка додає імпульс розвитку у дії;

✓ перетворення нововведення в стабілізуючий чинник системи, здійснення модернізації.

Модернізація є достатньо жорстко – детерміністською схемою: зовні суспільство припускає велику можливість для індивідуальної мобільності і персональної свободи, але усередині важливу роль тут починає грати

страх, страх відстати в бігу навипередки, страх розоритися і збідніти, страх ухвалити невірне рішення і не справитися з виникаючою ситуацією [22].

Соціальна модернізація проводить модальну людину, яка живе в "умовах не тільки цін, що змінюються, але і устроїв, що змінюються і думок". Автор цього вислову Е. Геллнер переконаний, що "модальна людина" готова до будь-яких змін в своїх заняттях і своїй діяльності.

На різних етапах модернізації формуються свої соціальні механізми, здатні вирішувати ту або іншу наочність дії у відповідній логіці. На першому етапі, наочністю якого виступає логіка руху від ідеї "нового" до моделі її оптимальної реалізації у вигляді "нововведення", як змісту і "нововведення", як певного способу дії на системній якості об'єкту модернізації, структура соціального механізму виглядає таким чином:

✓ генерація ідей, здатних вирішити проблему, послуживши джерелом переклад ідеї в мету, вимірювану як сукупність завдань – факторів, що визначають можливість керованої дії на необхідні системні якості;

✓ уявний або постановочний експеримент, що апробовує точність перекладу ідеї в завдання – чинники;

✓ конструювання концепції нововведення як змісту на основі результатів експерименту;

✓ опрацювання варіантів реалізації концепції з орієнтацією на оптимальний;

✓ оцінка ступеня технологічної реалізації, умов її здійснення і соціально-економічної ефективності інноваційної зміни;

✓ конструювання прототипу нововведення (шляхи, форми, методи, засоби і так далі);

✓ побудова конкретної моделі нововведення з урахуванням специфічних особливостей об'єкту.

На другому етапі, розгортається безпосередня реалізація сформульованих раніше конструктів і його зміст полягає в логіці якісної зміни системи. Елементами соціальної зміни на цьому етапі є: мотивування модернізації; концептуалізація модернізації в єдності змісту і форми; оптимізація ресурсів; реалізація моделі модернізації; інституалізація результатів.

Відбувається реальна зустріч вже існуючого і сталого змісту функціонуючої системи з впливаючим змістом нововведення, змішення яких дестабілізує систему і додає їй імпульс розвитку. Дисфункції, що виникають при цьому, в складних, динамічних системах, як правило, не піддаються алгоритмізації, тому кожна подальша ситуація унікальна і неповторювана. Використовуючи термінологію синергетичного підходу, можна сказати, що в модернізації системи можливість виникнення точок біфуркації з подальшим вибором аттрактора розвитку вища, ніж при будь-якому іншому її стані.

Модернізація в соціальному аспекті в крайніх своїх проявах руйнує сімейні, культурні, релігійні прихильності, перетворює життя людини на "ринок еквівалентів". Суб'єктивізація людини приводить до "розмивання об'єктивності", яка у вигляді внутрішніх мотивів діяльності, контролює поведінку людини. Моральна (сучасна, модернізована) людина відчуває себе індивідом тому, що суспільне життя для неї – спосіб досягнення особистих цілей.

Ще однією особливістю є те, що процесуальність модернізації пов'язана з якнайповнішим проявом її поліцентричного характеру, при якому в організації дії в рівній мірі проявляють себе вище згадані інтелектуально-управлінська, інформаційно – впроваджена і культурно-пошукова складові. Різнопредметність діяльності припускає методологізацію її підстав, оскільки поліфонія народжує потребу в метадіяльності (діяльності по зміні інших видів діяльності), здатною реалізувати потенціал поліцентричної природи модернізації, що у свою чергу

вимагає універсалізації знання, що включається в організацію модернізаційного процесу. Соціальна модернізація "хронізує" людину, зберігаючи не просторові, а тимчасові зв'язки з іншими людьми. У актуальній культурі відсутні критерії "помилкового" і "істинного", вона просто є [23]. Сама культура сприймається як безперервна зміна, людина ж іменується суб'єктом, якщо схильна до змін і проявляє здатність до інноваційності.

Модернізація представляє своєрідну "фабрику" навчання і виховання повсякденних звичок. Модернізація, відстоюючи індивідуалізм, позбавляє людину індивідуальності. "Людина натовпу" Х, Ортега-і-Гасета, є результатом соціального модерна.

Найбільш показовим критерієм зрілості може служити ступінь залученості членів суспільства у вагу стадії модернізаційної зміни.

Особливість третього етапу модернізації полягає в тому, що він складається з ініціації модернізаційних змін в масштабі суспільства і модернізаційній зміні, як відтворенні нових умов. На наш погляд, подібна структура третього етапу пояснюється закономірностями модернізаційної дифузії в соціокультурному просторі, що склалися, і необхідністю розповсюдження модернізації, що забезпечує її подальший розвиток. "Будь-яка ідея, зразок поведінки або артефакт – об'єкт, який є новим через якісні відмінності від вже існуючих форм, перетворить структуру організації реальності" [24].

Сила модернізації завжди була частково реактивною силою; силою, яка породжує значення і час по порівнянню або контрасту, відхиляючи передування. Соціальна модернізація тримається на професіоналізмі, але його "герої" – відомі особи, які виділяються з натовпу. Модернізація звертається до "сенсації", яка є не "подією", а "буттям для інших".

Перетворена структура може сприйматися з погляду достатності появи самого артефакт – об'єкта, тобто вона знімається по зовнішньому прояву як результат. "Якісна відмінність" об'єкту, що викликає зміну реальності, цікава само по собі. Процес його виникнення, як сутнісна сторона явища, може і не стати моментом, що ініціює. Відбувається своєрідний відрив результату від процесу, і може руйнуватися цілісність модернізації як системи. Домінантою організації дії виступає орієнтація на отриманий результат, а потім орієнтація на процес його отримання, в якому оформлюється модернізаційне поле.

Результат модернізаційної зміни виконує роль своєрідного атрибутивного критерію, оскільки закономірності модернізаційного процесу, що утілюють суть творчості, дають підстави для затвердження в тому, що вони відтворюють достатню сталу модель організації будь-якої діяльності. Специфіка ж полягає лише в її змісті. А зміст неминучий обумовлює результат. З цієї точки зору, модернізація приховує в собі два сенси; вдосконалення того, що існує; перехід до якості іншого порядку. Мова йде про модернізаційні зміни, але зміст її, втілене в результаті, природно, розводить по суті процес оновлення та інновації.

Збіг суті явища і змісту поняття, що його відображає, виражене у відповідному категоріальному викладі, є заставою розуміння. Спроба уточнити поняття в науці – це формування своєрідного поля знань, в якому всі розуміють один одного адекватно явищу, що позначається.

Мова йде про модернізації, яка працює на заміщення відживаючого соціального організму принципово новим, адекватним тим цивілізаційним зрушенням, які є причиною і атрибутивною міркою нового, що народжується. Звідси чітко видно не пристосована, а перетворююча роль модернізації.

А.В. Власова відзначає, що оновлена (модернізована) освіта покликана:

- ✓ створити основу для стійкого соціально-економічного і духовного розвитку України, забезпечення високої якості життя народу і національної безпеки;
- ✓ укріпити демократичну правову державу і сприяти розвитку цивільного суспільства;
- ✓ забезпечити кадрами ринкову економіку;
- ✓ затвердити статус України у світовій спільноті як великої держави у сфері освіти, культури, мистецтва, науки, високих технологій і економіки. Як головний результат в Стратегії модернізації освіти розглядається готовність і здатність молодих людей нести особисту відповідальність, як за власне благополуччя, так і за благополуччя суспільства" [25].

Орієнтація на результат – це вибір змісту модернізації, отже, визначення кінцевої мети модернізаційних змін. "В зв'язку з цим стають зрозумілими і сучасні цілі освіти, – пише А.В. Власова; і виділяє:

1. Розвиток у студентів самостійності і здібності до самоорганізації.
2. Уміння відстоювати свої права, формування високого рівня правової культури.
3. Готовність до співпраці, розвиток здатності до творчої діяльності.
4. Толерантність, терпимість до чужої думки, уміння вести діалог, шукати і знаходити змістовні компроміси" [26].

Змістовна сторона ініціації полягає в тому, щоб перевести модернізаційні тенденції із стану артефакту освітньої культури (тобто зовнішнього по відношенню до соціального суб'єкта) в мотиваційну цінність, що визначає сприйняття і ступінь готовності до модернізаційних змін як внутрішній стан суб'єкта. На перший погляд, відбувається повтор запуску соціального механізму модернізаційних змін. Спонукальною силою модернізації виступає потреба в нововведенні, заснована на усвідомленні теоретичної ідеї нововведення. Подальший розвиток "критичної маси модернізації" пов'язано з необхідністю переходу від об'єктної в суб'єктну позицію тієї частини соціальної системи, яка складає модернізаційний потенціал. Потім, як ми вже показали, відбувається перенесення модернізаційних змін на інші соціальні суб'єкти в умови інших по характеру і змісту систем. Це явище можна назвати вторинною модернізацією не за якістю, а за характером орієнтування на результат модернізаційних змін, що вже відбувся. Тому в змісті модернізації з'являються нові компоненти і специфічні способи взаємодії з ними.

"Первинною сильною стороною теорії модернізації виступає її міждисциплінарна специфіка, але ранні редакції модернізаційних теорій відрізнялися надмірною універсалізацією модернізаційних принципів. Сучасний модернізаційний дискурс характеризується відходом від лінійного, уніфікованого бачення соціальних змін", [27] – відзначає Є.С. Ганс.

Далі необхідно сказати, що в сучасному дискурсі модернізація перестала інтерпретуватися як єдиний механізм переходу до сучасності, яка пояснюється як результат цілісного історичного соціокультурного процесу, в якому системно доповнюють один одного модернізовані структури і традиційність. Очевидно, що модернізація повинна розглядатися як комплексний феномен, що має економічне, соціальне, політичне і духовне вимірювання, а модернізація представляється комплексним процесом, складовими якого виступають зміни по всіх напрямках. Історична практика модернізації показує, що революційні по суті трансформації протікають взаємозв'язано.

Серед компонентів модернізаційного процесу можна виділити нове сприйняття, ідентифікацію і можливість, в результаті взаємодії яких, формується готовність до модернізаційної дії суб'єктивного характеру, як усвідомленого і цілеспрямованого процесу. Відбувається перемикання від типової "дії за зразком" репродуктивного характеру до цілком певної продуктивно-перетворюючої дії.

Суть модернізаційного сприйняття полягає в тому, щоб достатньо точно визначити адекватність тієї соціальної ситуації, в якій модернізаційні зміни дозволили соціальній системі вирішити протиріччя так, щоб отримати імпульс розвитку і знайти нову якість як результат ситуації, що складається щодо соціального суб'єкта модернізаційних змін "тут і зараз". Причому, порівняльний аналіз таких змін проводиться одночасно, щодо соціальної ситуації як зовнішньої сторони складової і стану соціальної системи самого суб'єкта, так внутрішньої сторони складової єдиного процесу модернізації. Модернізація є вибудовуванням уявлення "про наявність самих змін, про напрям цих змін, про наявність або відсутність зв'язку між цими змінами і тими новими умовами і освітніми ситуаціями, які створюються в інноваційній школі" [28]. На погляд А. Тубельського, в здійсненні модернізації важливою є експертиза інновацій.

Стосовно суспільства Девід і Джулія Джері відзначають: "Модернізація – процес перемикавання суспільства з традиціоналізму на раціоналізм. "Модернізоване" на відміну від "традиційного" асоціюється з чимось яскравим, що вражає уяву, сучасним і бажаним".

Подібна організація процесу неминує викликає необхідність модернізаційного визначення як соціокультурної процедури співвідношення парадигмальної приналежності концептуальних підстав змісту модернізації тим цінностям, установкам, очікуванням, які характеризують культурну приналежність. соціального суб'єкта. Від ступеня їх збігу залежить не тільки коректність процедур порівняння, але і точність визначення можливостей соціальної системи до модернізаційних змін.

Е.С. Ганс вважає: "Модернізаційні процеси, що припускають трансформацію основних суспільних структур, характеризуються різним ступенем, синхронізації цих трансформацій, що пов'язане з різноманітними по силі потенціалами самих структур, що модернізуються, і що направляються на них модернізаційними імпульсами" [29].

"Діалектика взаємодії того і іншого процесу – суть генезису нововведення". На відміну від модернізації "інновація, – як відзначає В.Л. Абушенко, – явища культури, яких не було на попередніх стадіях її розвитку, але які з'явилися на даній стадії і отримали в ній визнання ("соціалізувалися"), що закріпилися (зафіксовані в знаковій формі) і (або) в діяльності за допомогою зміни способів, механізмів, результатів, змісту самій цій діяльності. У другому випадку частіше використовують поняття нововведення...". Приклад необхідності модернізаційної ідентифікації приводиться в роботі відомих ідеологів особово-орієнтованої освіти. Кажучи про зміну понятійного складу педагогіки в умовах парадигмального зрушення вони підкреслюють неузгодженість понять тим, що "...зануритися" можна лише в те, що має характер середовища, субстанції, поля. Поняттям "Великоблочне навчання", наприклад, процес занурення навряд чи можна виразити ("зануритися в блок")..." [30]. Таким чином, мова йде про "занурення" в зміст.

Е.С. Ганс відзначає: "Модернізаційні процеси в суспільстві припускають зростання динаміки основних суспільних структур, яка відстежується на всіх рівнях організації суспільного життя. (...) Модернізація будь-якої соціальної системи виступає не з погляду цілепокла-

дання, а в своїй інструментальній функції, що повертає до необхідності теоретичної інтерпретації соціальної модернізації, що становить" [31].

На відміну від модернізації будь-яка інновація стає надбанням культури, лише вбудовуючись в наявні системи норм і традицій, тобто стаючи стереотипом і стандартизуючись. "...Всякий стереотип і стандарт генетично проведений від тієї, що мала місце в культурі інновації" [32].

При цьому важливо враховувати, що в основі дії соціального механізму модернізації лежить виявлення переваг: наскільки зміну соціальних параметрів системи забезпечує необхідний позитивний вплив на зміну її місця в цілому в соціальній ієрархії.

Основні елементи модернізації:

- ✓ моделювання варіанту реалізації на основі її концептуалізації в умовах даної соціальної системи;
- ✓ реалізація і коректування моделі модернізації як джерела розвитку системи;
- ✓ стабілізація системи в її новій якості.

Необхідно підкреслити, що особливість процесу концептуалізації в даному випадку є пошук відповідних форм впровадження вже сформованого раніше змісту і способів його взаємодії з різними елементами соціальної системи, що модернізується. У цьому процесі можливе коректування підстав раніше ухваленого модернізаційного рішення, оскільки проблематизація стану соціальної системи може привести до уточнення змісту суперечності, лежачої в основі її розвитку. Це, у свою чергу, дозволить провести змістовне порівняння суперечностей модернізації.

Таким чином, зробимо наступні висновки:

1. З точки зору, як філогенезу, так і онтогенезу цього феномена, в першу чергу, результати проведеного дослідження приводять до висновку про те, що модернізація пройшла складний шлях. Що це комплексний процес перемикавання суспільства з традиціоналізму на раціоналізм, що має економічне, соціальне, політичне і духовне вимірювання, складовими якого виступають зміни по всіх напрямках. Модернізація – це система змін, де всі елементи об'єднані в певну цілісність, зв'язують воедино дії соціального суб'єкта і зміну якостей соціального об'єкта. Модернізація сприяє підвищенню ефективності системи освіти, що діє, зокрема ефективності діяльності викладачів вузів.

2. Глобальна мета модернізації сфери освіти є багатоаспектною і включає цілий ряд цілей і підцілей:

- ✓ ефективності діяльності викладачів вузів;
- ✓ підвищення якості освіти;
- ✓ збільшення ступеня доступності освіти;
- ✓ підвищення економічного потенціалу в країні за рахунок зростання освіти населення (людський капітал);
- ✓ інтеграція національної системи освіти у наукову виробничу, суспільно-громадську і культурно інформаційну інфраструктуру світової спільноти.

3. Модернізація в Україні протікає складно та іноді суперечливо:

- ✓ модернізація розглядається як нова система знання для відтворення нового знання;
- ✓ знання в модернізаційній парадигмі володіє ресурсами економії, гнучкістю, пристосованістю і варіативністю;
- ✓ модернізація за допомогою інформатизації сприяє створенню мережових структур в системі освіти, коли інформаційні філії пов'язані з центром освіти;
- ✓ модернізація підсилює поліфункціональність освіти, включає акторів утворення у відносини інтерсуб'єктивності;
- ✓ модернізація характеризується асинхронізацією змін в технологічному, комунікативному і структурному компонентах освіти.

1. Научно-технический прогресс / Словарь. Сост. Горохов В.Г., Халипов В.Ф. – М., 1987. – С.80. 2. Карпова Ю.А. Инновации, интеллект, образование. – М., 1998. – С.95. 3. Можейко М.А. Концепция модернизации / Новейший философский словарь. Сост. А.А. Грицанов / Мн., 1998. – С.435. 4. Хомерики О.Г., Потащник М.М., Лоренсов А.В. Развитие школы как инновационный процесс. – М., 1994. – С.9. 5. Ангеловски К. Учителя и инновации. – М., 1991; Нововведения в муниципальном управлении образованием / Под ред. Малахова Н.Д. – М., 1997. – С.22. 6. Радугин А.А., Радугин К.А. Введение в менеджмент: социология организаций и управления. Воронеж, 1995. – С.43. 7. Бестужев-Лада И.В. К школе XXI века. Размышления социолога. – М., 1991. – С.129. 8. Дружинин В.Н. Психодиагностика общих способностей. – М., 1996. – С.146. 9. Гольдентрихт С.С. Методологические проблемы общей теории творчества // Диалектика и теория творчества. – М., 1987. – С.62. 10. Бестужев-Лада И.В. К школе XXI века. Размышления социолога. – М., 1991. – С.130. 11. Кучко Е.Е. Нововведение / Новейший философский словарь. – С.70. 12. Кучко Е.Е. Нововведение / Новейший философский словарь. – С.72. 13. Лук А.Н. Мышление и творчество. – М., 1976. – С.120. 14. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1978. – С.381. 15. Мигранова М.М. Человек и образование / рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия: Материалы Третьего Российского Философского конгресса (16–20 сентября 2002 г.). Изд-во СКНИВШ, Ростов–на–Дону 2002. – С.393. 16. Кайфеждан С. Новая парадигма образования – императив XXI века. – С.24. 17. Пригожий А.И. Нововведения: стимулы и препятствия. – М., 1989. 18. Режа-

бек Е.Я. Что такое постиндустриализм // Инновационные подходы в науке: теоретические и методологические проблемы социогуманитарного познания. Сборник статей / Отв. ред. Ю.Г. Волков. – Ростов–на–Дону. – 1995. – С.71. 19. Там само. – С.71. 20. Карпова Ю.А. Инновации, интеллект, образование. – М., 1998. – С.59. 21. Лоренц К. Обратная сторона зеркала. – М., 1998. – С.29. 22. Шапко В.Т. Феномен актуальной культуры // социологические исследования. – 1997, № 10. – С.18. 23. Мешков А.А. Основные направления исследования инновации. – М., 1999. – С.95. 24. Власова А.В. Гражданское общество как системообразующий компонент модернизации современной школы в России / Рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия. Указ. Соч. – С.120. 25. Ганс Е.С. Современность в контексте модернизационного дискурса / Рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия: Материалы третьего Российского философского конгресса. Т.3. Указ. Соч. – Ростов–на–Дону, изд-во СКНЦВШ 2002. – С.364. 26. Там само. – С.365. 27. Тубельский А. Экспертиза инновационной школы // Инновационное движение в Российском школьном образовании. – М., 1997. – С.52. 28. Там само. – С.168. 29. Там само. – С.169. 30. Абушенко В.Л. Инновация. / Новейший философский словарь. – М., 1998. – С.268. 31. Тубельский А. Экспертиза инновационной школы // Инновационное движение в Российском школьном образовании. – М., 1997. – С.169. 32. Тубельский А. Экспертиза инновационной школы // Инновационное движение в Российском школьном образовании. – М., 1997. – С.269.

Надійшла до редколегії 03.04.2009

М.М. Рогожа, канд. філос. наук

ДОМОДЕРНІ МОДЕЛІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ЖИТТЯ: АНТИЧНИЙ ПОЛІС ЯК ПРОСТІР ГРОМАДЯНСЬКОЇ МОРАЛІ

У статті досліджуються витоки, передумови та параметри функціонування громадянської моралі античного полісу. Доводиться думка, що найзначнішим досягненням еллінської громадянської моралі стало культивування суспільного обов'язку через внутрішнє прийняття належності зовнішніх вимог завдяки метачесноті честі.

The article investigates sources, premises, and functional parameters of civil morality in classical polis. The author demonstrates that cultivation of social duty through internal acceptance of external demands due to meta-virtue of honour was the main achievement of Hellenic civic morality.

Громадянське суспільство – це явище західноєвропейського світу й тісно пов'язане із соціокультурним досвідом Модерну. Але якщо пригадати культурно-історичні умови його теоретичного обґрунтування й практичних рекомендацій щодо подальшого ефективного функціонування, то виявляється, що незмінним джерелом натхнення теоретиків модерного громадянського суспільства поставав античний поліс. Звернення до громадянських форм суспільного життя домодерної Європи, особливо ж представлених античним світом, відтоді не втрачає своєї актуальності.

Унікальність полісу як соціально-політичного утворення полягала в тому, що вперше людство винайшло механізм єдності на засадах публічності. Сучасні смисли терміну "публічність" можуть видатися занадто переобтяженими задля характеристики специфіки грецької моделі, й виникає спокуса віднайти нове поняття для окреслення античного простору буття особи з іншими. Однак переконливим є прагнення Х. Арендт повернути "затертим" у філософському вжитку термінам їхнє первинне значення, представити смисли, закладені у філософську мову її фундаторами – еллінами. Конотації латинського *publicus* – суспільний, народний, громадський співмірні грецькому *κοινός*, серед чисельних значень якого "спільний", "суспільний", "однаковий для всіх", "задля спільного блага"; у Софокла він набирає смислу "співучасті". Відповідно до словозв'язку термін застосовувався до громади, народних зборів, а у словотворенні (*κοινο-τροφικός* – "той, що стосується сукупного виховання"; *κοινοτροφική* – "сукупне виховання багатьох"; *κοινοφρων* – "однотумний", "згодний") [1], підкреслював спільність та її плекання у вимірах полісного життя.

Власне, так визначений простір публічності відмежовувався від традиційних відносин родової спільноти й узаasadничував поліс. Поліс – це не просто місце, місто, обнесене мурами з прилеглою сільською місцевістю. Це простір політичний, у тому значенні політичного, яке

висловив Арістотель, визначивши основний його параметр – *спілкування* рівних між собою вільних громадян.

Всі дослідники античності відзначають головну передумову появи публічності – звільнення не лише від домінування кривно-споріднених зв'язків, але й свободу від необхідності задовольняти вітальні потреби. Простір публічного ставав чистою політикою, духовним життям, єднанням з іншими – політичним спілкуванням, за умови покладання задоволення вітальних потреб (господарського життя) на плечі рабів. Свобода полісу покоїлася на рабстві, і духовне життя уявлялося атрибутом громадянина. Сім'я, що переставала відігравати соціально-конституюючу роль мірою розпаду родової спільноти, та господарство, перекладене на не-людей, рабів, залишалися поза межами власне політичного життя, створюючи необхідні, проте не смисложиттєві умови існування людини. Вони були ґрунтом, передумовою для реалізації справжніх, людських, – політичних – потреб. У політичний простір громадянин входив вільним від вітальних потреб й необхідності, чи, як би ми сказали, від суворой прози життя, рівним серед рівних і відкритим для політичної діяльності. Коли Арістотель назвав людину політичною істотою, йому важливо було підкреслити природність існування полісу як простору чистої політики. Наразі, природність утворення не пов'язується із задоволенням вітальних потреб – йдеться про природність реалізації політичних потреб людини.

Коли говорять про "поліс" чи, в арістотелівському сенсі, "державу" античного світу, дуже рідко зважають на те, що сам Арістотель із своїми учнями нарахував їх близько сотні. Для європейців, які вбачали справжній виток свого світу в античності, найпривабливішою була майже завжди модель демократичного афінського полісу. Відшукання паралелей, вивчення розбіжностей та спільних точок напружили західноєвропейськими моделями демократичного устрою сприяли розширенню знань про афінський поліс.